בית מגורים מהתקופה הרומית הקדומה בכפר נין ואירועי המרד הגדול בעמק יזרעאל

פאדי אבו זידאן, ירדנה אלכסנדר ודני שיאון

מבוא

הכפר העתיק נין מצוי על מדרונותיה הצפוניים של גבעת המורה, כ־250 מ׳ גובה מעל פני הים. מדרום לגבעת המורה, וגם ממערב ומצפון לה, נפרסים המרחבים של עמק יזרעאל ובקעת כסולות, וממזרח לה משתרעת רמת יששכר. האתר שוכן על מסלע בזלת שנוצר מפעילות הר געש (גל תשנ״ח: 59). ׳דרך הים׳ — הדרך הראשית במקטע שבין מגידו לחופי הכנרת — עברה ממערב לגבעת המורה, ליד נין, ממזרח להר תבור (גל תשנ״ח: 12).

חפירות ארכיאולוגיות רבות נערכו בכפר (איור 1), ונחשפו בהן שרידים מתקופות שונות: מפלסי חיים מתקופת הברונזה הביניימית (קובלר־פארן 2011; הרשאה מס׳ A-4275); מבנים מתקופת הברונזה המאוחרת (מוקארי 2010א׳; 2010ב׳; הרשאות מס׳ A-4653, A-4691); מערכת מסתור (אשרי 1998; הרשאה מס׳ A-2247), מחצבות ומערות קבורה (דללי־עמוס 2018; הרשאה מס׳ A-7318) מהתקופה הרומית; ומערה חצובה וגתות מהתקופות הרומית והביזנטית (אלכסנדר 2000, הרשאה מס׳ A-2822; מוקארי 2002, הרשאה מס׳ A-2718). ברוב החפירות נחשפו בעיקר שרידים של מבנים מהתקופות האסלאמית הקדומה, הצלבנית, הממלוכית והעות׳מאנית (אבו־עוקסה 1995, הרשאה מס׳ A-2028; פורת 2000, הרשאה מס׳ A-2771; אבו ריא 2006, הרשאה מס׳ A-3501; דללי־עמוס 2008א׳, הרשאה מס׳ A-3977; 2008ב׳, הרשאה מס׳ A-4090; מוקארי 2009, הרשאה מס׳ A-3600; 2010א׳, הרשאה מס׳ A-4653; 2010ב׳, הרשאה מס׳ A-4691; חנא 2010, הרשאה מס׳ A-4861; אבו זידאן 2011, הרשאה מס׳ A-5155; אבשלום־גורני 2011, הרשאה מס׳ A-4207).

החפירה המתוארת להלן[1] נערכה במרס 2007 בלב הגרעין הקדום של הכפר, כ־70 מ׳ דרומית־מזרחית לכנסיית ׳בן האלמנה׳ (נ״צ 233082–97/726172), שנבנתה בשנת 1881. הכפר נין מזוהה עם נעים, המוזכר בברית החדשה כמקום שבו החיה ישוע את בן האלמנה (לוקס ז: 11–15). הכנסייה נבנתה להנצחת הנס, שנחשב לאחד הניסים החשובים בחייו של ישוע. בביקורו במקום ראה גרן (תשמ״ה: 77–78) מבנה כנסייה

[1] את החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימונה (הרשאה מס׳ A-5049), ניהל פאדי אבו זידאן, בסיועם של יוסף לבן (מנהלה), אבי האג׳יאן (מדידות), הוואר סמיטליין (צילום), יעל גורין־רוזן (זכוכית), לאה פורת (רפאות), חגית טחן (ציור כלי חרס, חפצי מתכת ותכשיטים), ילנה קופרשמידט (ניקוי מתכות) וגבריאלה ביכובסקי (זיהוי מטבעות). תודה לפטר גנדלמן, ווליד אטרש, נורית פייג, דינה אבשלום־גורני ואנדריאה ברלין שסייעו בזיהוי כלי החרס. תודה מיוחדת לאורית פלג־ברקת שסייעה בזיהוי טבעות הזהב. את כתיבת המאמר השלימו דני שיאון וירדנה אלכסנדר.

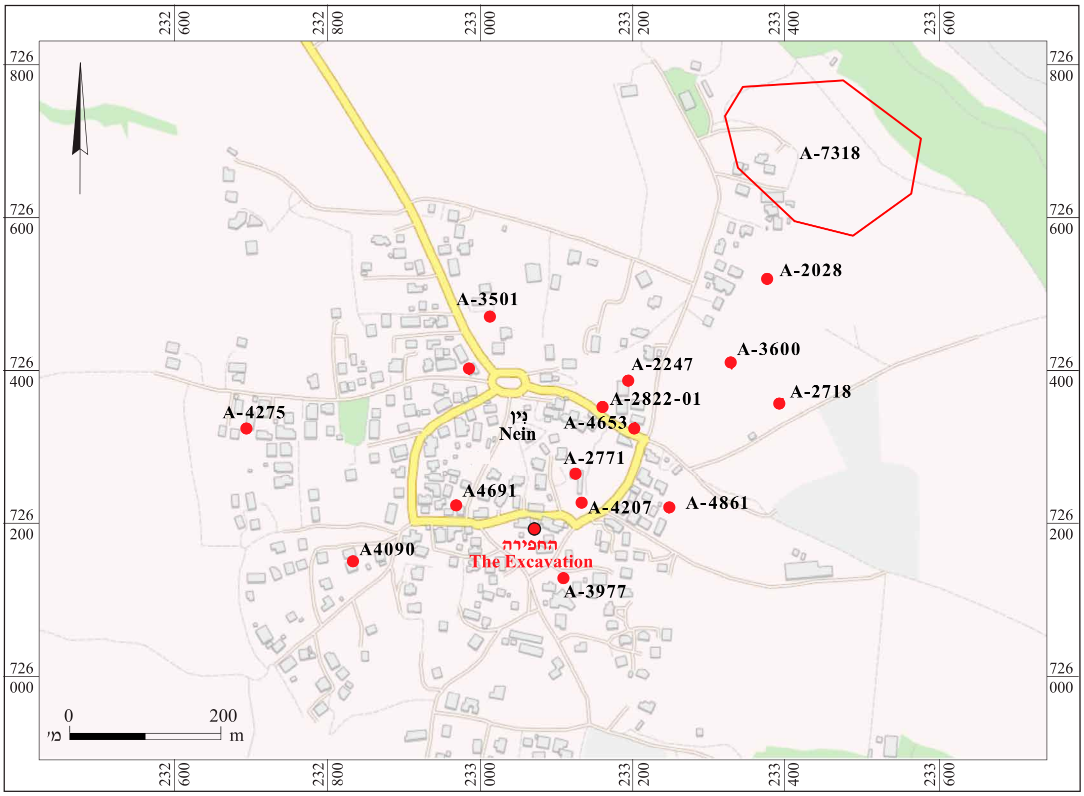

איור 1. מפה איתור של החפירות בכפר נין.

הרוס, ככל הנראה מהתקופה הביזנטית, וציין שהשם נין משמר את השם הקדום נעים. אזכור היישוב בברית החדשה מאפשר להניח שהיה זה יישוב יהודי, ומכתבי יוסף בן־מתתיהו עולה שהאזור היה בתחום היישוב היהודי בגליל בימי הבית השני (**חיי יוסף** 126–131). בספרות התלמודית נזכר הכפר נעים ליד בקעת יזרעאל, בנחלת שבט יששכר (בראשית רבה צח, יב).

שטח החפירה היה קטן (40 מ״ר), והשרידים שנתגלו בו שויכו לארבע שכבות: שכבה IV, מבנה מגורים מהתקופה ההלניסטית המאוחרת (המאה הא׳ לפסה״נ); שכבה III, מבנה מגורים מהתקופה הרומית הקדומה (סוף המאה הא׳ לפסה״נ עד אמצע המאה הא׳ לסה״נ); שכבה II, טבונים מהתקופה הממלוכית; ושכבה I, מבנה מהתקופה העות׳מאנית. בהצטברויות של שכבות IV ו־III נמצאו שברי כלי חרס אחדים מתקופת הברזל 2 (ר׳ איור 7), ללא שרידים אדריכליים.

החפירה

התקופה ההלניסטית המאוחרת (שכבה IV; תכנית 1)
על סלע האם נתגלו שרידים של שלושה מרחבים, השייכים ככל הנראה למבנה מגורים אחד. המרחבים נחשפו חלקית מתחת לשרידי המבנה משכבה III, שלא הוסרו. לא נשתמרו פתחים בקירות, ולכן הקשר בין החדרים אינו ברור.

את החדר הדרומי (L121) תוחמים שלושה קירות המשתלבים זה בזה. הם נבנו בבנייה יבשה מאבני גיר מהוקצעות ומאבני גוויל, והשתמרו לגובה מרבי של ארבעה עד חמישה נדבכים (1.25 מ׳ גובה; תכנית 1:

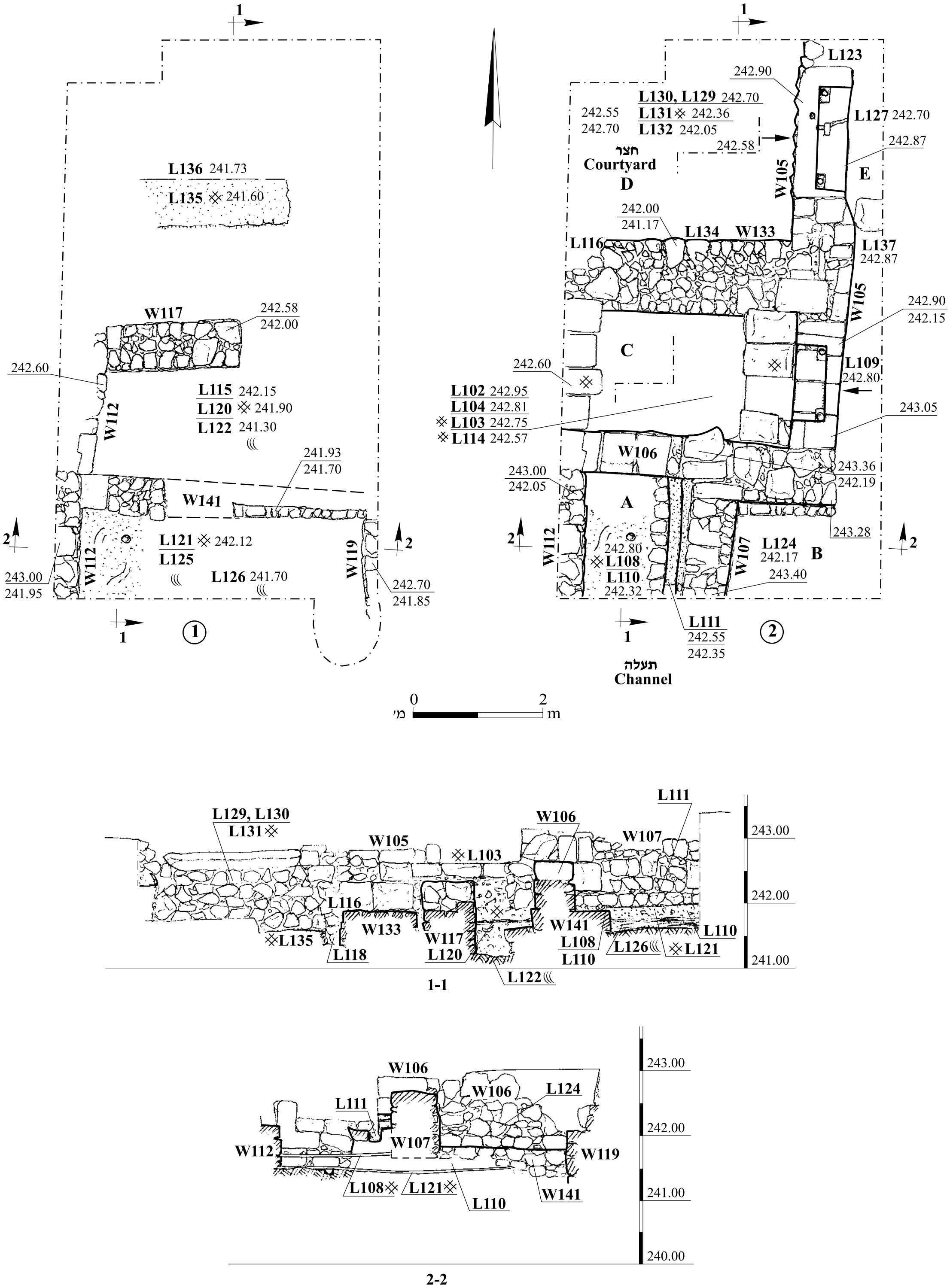

תכנית 1. (1) שכבה IV, התקופה ההלניסטית; (2) שכבה III, התקופה הרומית.

חתכים 1–1, 2–2). רצפת החדר עשויה משכבת גיר כתוש מהודק (L121). הרצפה הושתתה במערב על סלע האם, ובמזרח — על שכבת מילוי של אדמה חומה מעורבת באבני גוויל קטנות. בתוך המילוי (L125, L126) נמצאו שברי כלי חרס, בעיקר מהתקופה ההלניסטית המאוחרת (איור 8: 8, 10, 11), ושבר יחיד של סיר בישול מהתקופה הרומית הקדומה (איור 9: 6) שחדר למילוי באקראי, לצד מטבע של אלכסנדר ינאי, המתוארך לשנים 79/80 לפסה״נ (ר׳ ביכובסקי, להלן: מטבע מס׳ 2).

רצפת החדר האמצעי (L120) עשויה משכבה מהודקת של גיר כתוש, ומתחתיה מילוי של אדמה (L122) המונח על סלע האם. בהצטברויות מעל הרצפה (L115) נתגלו שברי כלי חרס מהתקופה ההלניסטית, למשל שבר של כלי בישול (איור 8: 3), ומטבע של אלכסנדר ינאי המתוארך לשנים 76–79/80 לפסה״נ (ר׳ ביכובסקי, להלן: מטבע מס׳ 3). במילוי שמתחת לרצפה (L122) נמצא נר הלניסטי (איור 8: 14).

במרחב הצפוני נחשף קטע מרצפה העשויה מגיר כתוש, מהודק (L135), ומעליה הצטברות של אדמה (L136) שנתגלו בה שברי כלי חרס מהתקופה ההלניסטית, למשל קנקנים (איור 8: 9).

התקופה הרומית הקדומה (שכבה III; תכנית 1)

הישר מעל שרידי הקירות של המבנה משכבה IV נחשף חלק ממבנה מגורים, ובו ארבעה חדרים (A–C, E) וחצר (D), המתוארך לתקופה הרומית הקדומה (סוף המאה הא׳ לפסה״נ עד המחצית השנייה של המאה הא׳ לסה״נ). בנייתו האיכותית באבני גזית ופתחיו הרחבים מלמדים שהמבנה היה גדול ומפואר.

חדר A. הקיר הצפוני של החדר (W106) בנוי מאבנים מסותתות, גדולות ובינוניות, ובצדו המערבי נחשף סף הפתח (1 מ׳ רוחב) המחבר בין חדרים A ו־C. קיר 112, המערבי, שראשיתו בשכבה IV, המשיך לשמש בשכבה III בתוספת נדבכים. צמוד לפן המערבי של הקיר המזרחי של החדר (W107) נחשפה תעלת ניקוז מטויחת (L111; 0.2–0.3 מ׳ רוחב; איור 2) שדופנותיה בנויות מאבני גוויל. בהצטברות שסתמה את התעלה נתגלו שלושה זוגות של עגילי זהב, צמיד ברונזה ומפתח ברזל (איור 12). לחדר רצפת גיר כתוש ומהודק (L108), המושתתת הישר מעל שכבת מילוי (L110). על הרצפה ובמילוי נמצא חומר מעורב מהתקופות ההלניסטית והרומית הקדומה, ובו שתי קערות מיובאות מטיפוס טרה סיגילטה, סיר בישול ושברים של נרות חרס (איורים 8: 2, 13; 9: 14; 10: 6, 8).[2]

חדר B. ממזרח לחדר A נחשף קטע קטן מחדר B (L124), ונתגלו בו קערה מהתקופה ההלניסטית (איור 8: 1), וכן קנקן (איור 9: 11) וקערות טרה סיגילטה (איור 10: 2, 3) מהתקופה הרומית הקדומה.

חדר C. מהקיר הצפוני של החדר (W133) שרד רק יסוד, הבנוי מאבני גוויל בינוניות וקטנות. קיר 105, הבנוי מאבני גיר גדולות ומסותתות, תחם את החדר ממזרח, ובו נקבע פתח (1 מ׳ רוחב; איור 3), שממנו השתמר הסף (רוחב כ־1 מ׳), ובו פותות לצירי הדלת. הקיר המערבי של החדר לא נחשף בחפירה. רצפת החדר (L103) הייתה עשויה מלוחות אבן גיר מלבניים ושטוחים (0.3–0.5 מ׳ עובי), שהשתמרו משני צדי החדר (איור 4). מפולת של אבני בנייה מסותתות (L102) ושכבת אפר (L104) מילאו את החדר. על הרצפה, מתחת למפולת, נמצאו שרידי שלד שרוף של אדם ולידו שתי טבעות זהב, זוג עגילי זהב ומפתח ברונזה (איור 13). על סמך התכשיטים נראה שהשלד היה של אישה. בין אבני המפולת נתגלו זוג עגילי זהב, שלושה חרוזי פיאנס ותליון ברונזה (איור 14), לצד כלי חרס מהתקופה הרומית הקדומה, ובהם קערה מטיפוס טרה סיגילטה (איור 10: 7),

---

[2] הממצאים מלוקוסים 108, 110 לא הופרדו היטב בזמן החפירה.

איור 2. שכבה III, חדר A, תעלת הניקוז (L111), מבט לצפון.

איור 3. שכבה III, חדר C, סף הכניסה בקיר 105,
מבט למזרח.

איור 4. שכבה III, חדר C, לוחות האבן ליד קיר 105,
מונחים על קיר 117 משכבה IV, מבט למזרח.

איור 5. שכבה III, מרחב E, סף הכניסה, מבט למערב; צירי הברזל באתרם
ואפר משכבת השרפה.

קנקן (לא צויר) וקערת בישול (איור 4:9). במילוי מתחת רצפת החדר (L114) נאספה הכמות הרבה ביותר של שברי כלי חרס מתקופת הברזל (איור 7: 1, 3, 4), שכנראה הובאו ממקום סמוך לצורך פילוס הרצפה.

מנח סף הפתח שנתגלה בצדו המערבי של הקיר המזרחי של החדר (W105; ר׳ איור 3; תכנית 1) מלמד שהדלת נפתחה לתוך החדר, ועל כן, ייתכן שהמרחב הצר שנחפר ממזרח לו (L109, L137) לא היה מקורה. במרחב זה, במפלס דומה לרצפת החדר, נמצאו מטבע של אנטיפס המתוארך לשנים 28/9 לסה״נ (ר׳ ביכובסקי, להלן: מטבע מס׳ 4), קערת טרה סיגילטה (איור 10: 5) וקנקן (איור 9: 9) מהתקופה הרומית הקדומה.

חצר D. קיר 105 תחם את החצר ממזרח. נחשפה תעלת יסוד (L134) של הקיר הדרומי של החצר (W133) שחתכה את הרצפה (L135) של שכבה IV. בתעלה נתגלו שברי כלי חרס מהתקופה הרומית הקדומה (איור 10: 1, 9). רצפת החצר (L131) עשויה מגיר כתוש, מהודק, ומעליה שכבת חורבן (L129, L130), שבה נתגלו סיכת רכיסה (פיבולה; איור 15: 1), מטבע סלווקי שחוק (ר׳ ביכובסקי, להלן: מטבע מס׳ 1), כלי זכוכית מנופצים (ר׳ גורין־רוזן, כרך זה) ושברי כלי חרס מהתקופה הרומית הקדומה (איורים 9: 10; 10: 4, 9).

מרחב E. הכניסה מחצר D למרחב E הייתה דרך פתח רחב במיוחד (1.7 מ׳), שהסף שלו נחשף וצירי הברזל של הדלת השתמרו באתרם (איורים 5; 15: 2, 3). נחפרה רצועה צרה (L127), שבה נתגלתה שכבת אפר עבה ובתוכה שלד שרוף של אדם ושבר של סיר בישול מהתקופה הרומית הקדומה (איור 9: 5).

התקופה הממלוכית (שכבה II; תכנית 2)

בחתך הצפוני של החפירה, כ־0.2 מ׳ מעל מפלס רצפת חצר D של המבנה משכבה III, נחשפו שרידים של שני טבונים עגולים (L139, L140) ולידם מעט שברי כלי חרס (L128, L138), המתוארכים לתקופה הממלוכית (איור 11). נראה שאזור זה היה פתוח, ואם היו בו מבנים, הם נהרסו כליל בתקופה העות׳מאנית, בעת הקמת המבנה משכבה I (ר׳ להלן).

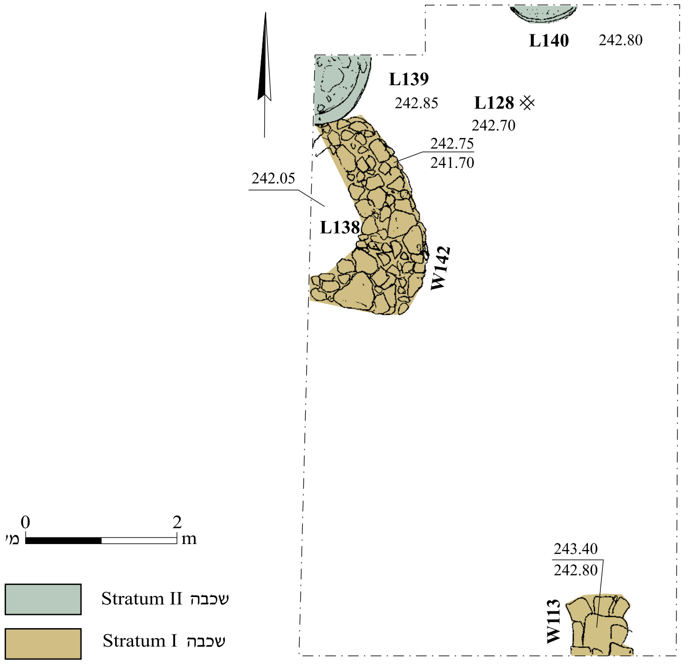

תכנית 2. שכבות I, II: התקופות הממלוכית והעות׳מאנית.

איור 6. בור ספיגה מהתקופה העות׳מאנית, מבט לדרום.

התקופה העות׳מאנית (שכבה I; תכנית 2)

בתקופה העות׳מאנית ניצב בשטח מבנה אבן, שנהרס בעת הכשרת המגרש לבנייה מודרנית. נחשפו קטע של קיר יסוד של המבנה (W113) וקיר מעוגל (W142) — ככל הנראה חלק מבור ספיגה (תכנית 2; איור 6).

ממצא כלי החרס

רוב כלי החרס שנתגלו בחפירה מתוארכים לתקופות ההלניסטית המאוחרת והרומית הקדומה. שברים אחדים מתוארכים לתקופת הברזל 2 ולתקופה הממלוכית. כלי החרס שלהלן מוצגים כרונולוגית, על פי חלוקה טיפולוגית.

תקופת הברזל 2 (איור 7)

בהצטברויות ששויכו לשכבות IV ו־III נמצאו שברי כלי חרס אחדים המתוארכים לתקופת הברזל. טיפוסי הכלים אופייניים לתקופת הברזל 2 באתרים בצפון הארץ. ההקבלות מסתמכות על הפרסום של תל בית שאן (Mazar 2006), הכולל תיאור מפורט של הכלים, וכן הקבלות מאתרים נוספים.

לקערה שבאיור 7: 1 שפה פשוטה, והיא עשויה מטין דק, מפולם, מחופה בחיפוי אדום, שחוק. קערות דומות מתוארכות בתל בית שאן לתקופת הברזל 2 (Mazar 2006:326–327, Fig. 12.1, Type BL55). סיר בישול גדול (איור 7: 2) בעל שפה משולשת שייך לטיפוס הפתוח, האופייני לתקופת הברזל 2א׳, המאות הי׳–הט׳ לפסה״נ (Mazar 2006:341, Fig. 12.3, Type CP53). לסיר בישול מס׳ 3 שפה מרוכסת, והוא אופייני לתקופת הברזל 2ב׳, המאה הט׳ – אמצע המאה הח׳ לפסה״נ (Mazar 2006:342–345, Fig. 12.3, Type CP56). שפת קנקן שצווארו מרוכס (איור 7: 4) הוא מטיפוס הקנקנים שהיו בשימוש בתקופת הברזל 2ב׳, המאות הט׳–הח׳ לפסה״נ (Mazar 2006:348–349, Fig. 12.4, Type SJ52b).

התקופה ההלניסטית המאוחרת (איור 8)

המכלול מהתקופה ההלניסטית המאוחרת מצומצם, וכולל בעיקר כלי בישול וקנקנים, וכן מעט שברים של קערות עדינות ונרות. כלי החרס נמצאו בחדרי המבנה משכבה IV, על הרצפה ובמילוי שמתחתיה. מעט שברים שאריתיים נתגלו בהצטברויות של שכבה III, לצד קרמיקה מהתקופה הרומית הקדומה.

הקבלות ממכלולים המתוארכים לתקופה ההלניסטית המאוחרת נמצאו בדור (Guz-Zilberstein 1995; Rosenthal-Heginbottom 1995), בחורבת עלק שברמת הנדיב (Silberstein 2000) ובתל אנפה שבעמק

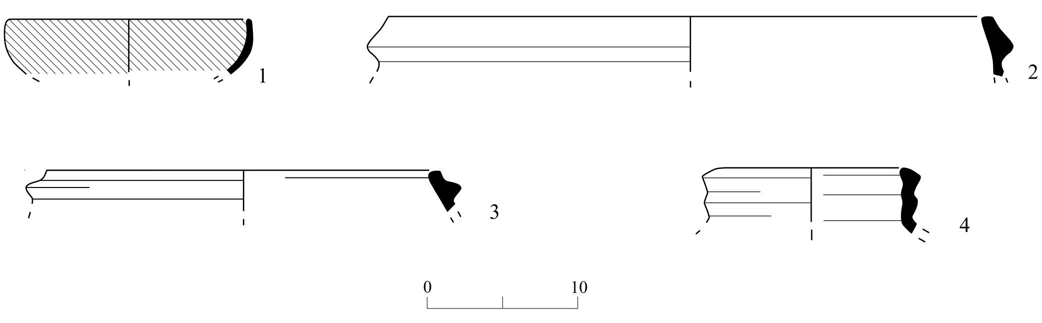

איור 7. כלי חרס מתקופת הברזל.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	114	521/10	טין כתום, מפולם, חיפוי אדום שחוק
2	סיר בישול	137	569	טין אדמדם, חומר כלי בישול; גריסי קלציום
3	סיר בישול	114	525/8	טין אדמדם, חומר כלי בישול; גריסי קלציום
4	קנקן	114	525/4	טין חום בהיר; גריסים לבנים גדולים

החולה (Slane 1997, ור׳ שם תיאור מפורט של הכלים והקבלות מאתרים נוספים). מעט הקבלות הן מאתרים בגליל התחתון ובעמק יזרעאל, למשל ציפורי (Balouka 2013) וכפר נחום (Loffreda 2008).

על סמך ההקבלות לכלי החרס אפשר לתארך את תחילת ההתיישבות במבנה משכבה IV לתחילת המאה הא׳ לפסה״נ.

קערות (איור 8: 1, 2).— לקערות שפה מתעגלת פנימה, והן עשויות מטין מפולם היטב ומחופות בחיפוי אדום כהה. השפה דומה לשפה של קערות טרה סיגילטה מזרחית א׳ (Eastern Sigillata A, ESA), המתוארכות בתל אנפה לסוף המאה הב׳ ולמאה הא׳ לפסה״נ (Slane 1997:285–289, Pls. 7–11, Type TA 13c).

כלי בישול (איור 8: 3–5).— לסיר הבישול הפתוח (איור 8: 3) שפה משתפלת חוצה, צוואר נמוך ורכס בחיבור בין הצוואר לשפה. סירי בישול דומים נתגלו בחורבת עלק ברמת הנדיב (Silberstein 2000:435, Pl. V:18) ובדור (Guz-Zilberstein 1995:299, Fig. 6.20:7, 8, Casserole Type CP 5), שם תוארכו למאה הב׳ לפסה״נ. לסיר בישול מס׳ 4 שפה פשוטה וצוואר דמוי קשת. סירי בישול דומים היו בשימוש בדור במאות הג׳–הב׳ לפסה״נ (Guz-Zilberstein 1995:298, Fig. 6.17:3, Type CP 1).

נמצא מכסה רחב העשוי מחומר של כלי בישול (איור 8: 5) המותאם לטיפוס הפתוח של סירי הבישול. מכסים דומים נמצאו בדור (Guz-Zilberstein 1995:302, Fig. 6.24:9) ותוארכו למאות הג׳–הב׳ לפסה״נ.

קנקנים (איור 8: 6–12).— הקנקנים נעשו משני סוגי טין עיקריים: טין חולי בצבע קרם או צלהב בהיר, וטין בצבע חום־אדמדם. לקנקנים מהטין הבהיר גוף דמוי שק ודפנות עבות, ואילו לצוואר ולשפה מגוון צורות. יש קנקנים שלהם צוואר גבוה, ישר, ושפה מעובה שחתכה מרובע (איור 8: 6) או מעוגל (איור 8: 7), ויש קנקנים שלהם צוואר קצר מאוד, שפה פחות עבה אך מוארכת, שלה חתך בצורת שקד (איור 8: 8, 9). בדור תוארכו קנקנים דומים שלהם צוואר גבוה למאות הג׳–הב׳ לפסה״נ (Guz-Zilberstein 1995: Fig. 6.36, Type SJ 1a); קנקנים שלהם צוואר קצר ושפה מעובה ומוארכת הופיעו בדור רק בסוף המאה הב׳ ובתחילת המאה הא׳ לפסה״נ (Guz-Zilberstein 1995: Fig. 6.37:1, 2, Type SJ 1c). בחורבת עלק הם תוארכו למאה הב׳ לפסה״נ (Silberstein 2000:421, Pl. 1:7, 11, 12). קנקנים דומים מופיעים בציפורי ובכפר נחום בתקופה ההלניסטית המאוחרת (Loffreda 2008:119–120, Tipo ANF 3; Balouka 2013:37, Fig. 1:22, 23, Type HSJ1c).

לקנקנים העשויים מטין בצבע חום או חום אדמדם גוף דמוי שק, אך דופנותיהם פחות עבות וצווארם משתפל חוצה (איור 8: 10–12). עיצוב הצוואר והשפה משתנה; לחלקם צוואר מרוכס, לעתים יש צווארון בתחתיתו. טיפוס זה של קנקן החל להופיע ביישובי הגליל במחצית הראשונה של המאה הא׳ לפסה״נ, למשל בציפורי (Balouka 2013:37, Fig. 3:1–4, also Type HSJ1c) ובכפר נחום (Loffreda 2008:126–127, Tipo ANF 13).

נרות (איור 8: 13, 14).— נתגלה שבר קטן של ידית מעוגלת של נר ועליו עיטור צמחי או גיאומטרי, וחיפוי כתום (איור 8: 13). הנר עשוי מטין מפולם היטב בצבע חום בהיר. נרות דומים נמצאו בדור, שם הוגדרו נרות מיובאים מאזור הים האגאי ותוארכו מהמאה הב׳ עד אמצע המאה הא׳ לפסה״נ (Rosenthal-Heginbottom 1995:237, Fig. 5.17:6, Type 11.3). ידית דומה של נר נחשפה בתל דור (Rosenthal and Sivan 1978:18, Type 50c:38).

כן נחשף נר רדיאלי שיש לו זיז צדדי ועיטור בחריטה (איור 8: 14). הנר עשוי מטין אדמדם, מחופה אדום. נרות דומים נחשפו בדור ותוארכו מהמאה הא׳ לפסה״נ עד המאה הא׳ לסה״נ (Rosenthal-Heginbottom 1995:238, Fig. 5.16:12, Type 13.7).

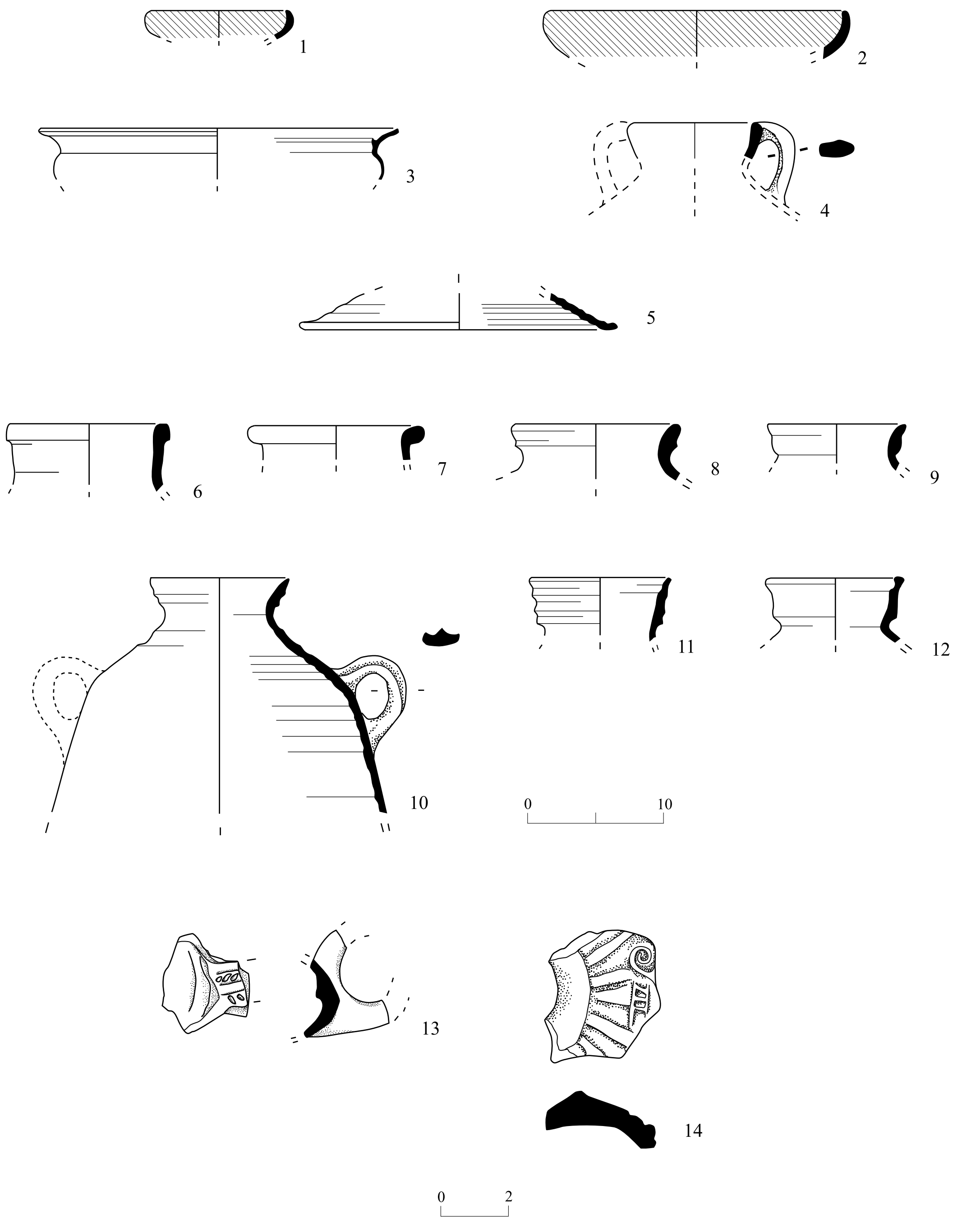

איור 8. כלי חרס מהתקופה ההלניסטית המאוחרת.

◄ איור 8

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	124	533/14	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום כהה
2	קערה	110	512/3	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום כהה
3	קדרת בישול	115	528/5	טין אדום כהה, חומר כלי בישול; גריסי קלציום; סימני פיח
4	סיר בישול	120	535/7	טין אדום כהה, חומר כלי בישול
5	מכסה של סיר בישול	120	536/2	טין אפור כהה, חומר כלי בישול; ליבה אדומה כהה
6	קנקן	116[i]	527/1	טין צלהב
7	קנקן	116[i]	527/2	טין צלהב
8	קנקן	125	541/1	טין צלהב
9	קנקן	136	558/2	טין צלהב
10	קנקן	125	541/2	טין חום־אדמדם, ליבה אפורה
11	קנקן	126	542/1	טין חום־אדמדם
12	קנקן	120	535/1	טין אדום; ליבה אפורה
13	נר	110	537/11	טין קרם, מפולם; חיפוי חום בהיר
14	נר	122	540	טין חום בהיר; חיפוי אדום שחוק

[i] הלוקוס אינו מופיע בתכנית.

התקופה הרומית הקדומה (איורים 9, 10)

מקורם של רוב שברי כלי החרס שנאספו בחפירה במבנה המשויך לשכבה III, מהתקופה הרומית הקדומה. בשכבת החורבן, הכוללת את המפולת (L102), שכבת האפר (L104) והממצא מעל הרצפה (L103), נתגלו שברי כלי חרס המתארכים את סוף השימוש במבנה: כלי בישול, קנקנים, מעט פכיות ונרות, וקערות ואמפורות שולחן מטיפוס טרה סיגילטה מזרחית.

כלי החרס המקומיים דומים לכלי החרס הגליליים ולכלי החרס מאזור הכרמל; ייתכן שהדמיון נובע מהמיקום של נין בשולי עמק יזרעאל בין שני האזורים הללו. מקבילות נמצאו בחורבת עקב ובחורבת עלק שברמת הנדיב (Calderon 2000; Silberstein 2000), בציפורי (Balouka 2013) ובכפר חנניה (Adan-Bayewitz 1993) בגליל, וכן בתל אנפה שבעמק החולה (Slane 1997). כלי היבוא (ETS) המתוארים להלן נחלקו לקבוצות ותוארכו על פי הטיפולוגיה של הייז (Hayes 1985). חשוב לציין שהנוכחות של כלי חרס מיובאים בתוך בית במרחב הכפרי בגליל בתקופה זו יוצאת דופן.

תאריכם של רוב טיפוסי הכלים שנתגלו בחפירה נע בין המאה הא׳ לאמצע המאה הב׳ לסה״נ, אך אפשר לצמצם את תיארוך המכלול לאמצע או למחצית השנייה של המאה הא׳ לסה״נ (ר׳ להלן).

כלי יומיום (איור 9)

קערת שחיקה (מורטריום; איור 9:1).— לכלי שפת מדף שטוחה. הוא נתגלה בשכבת פני השטח, ולכן אינו מתארך את השימוש במבנה המשויך לשכבה III. כלים דומים תוארכו בציפורי מהמאה הב׳ עד המאה הד׳ לסה״נ (Balouka 2013:47, Pl. 23:8–11).

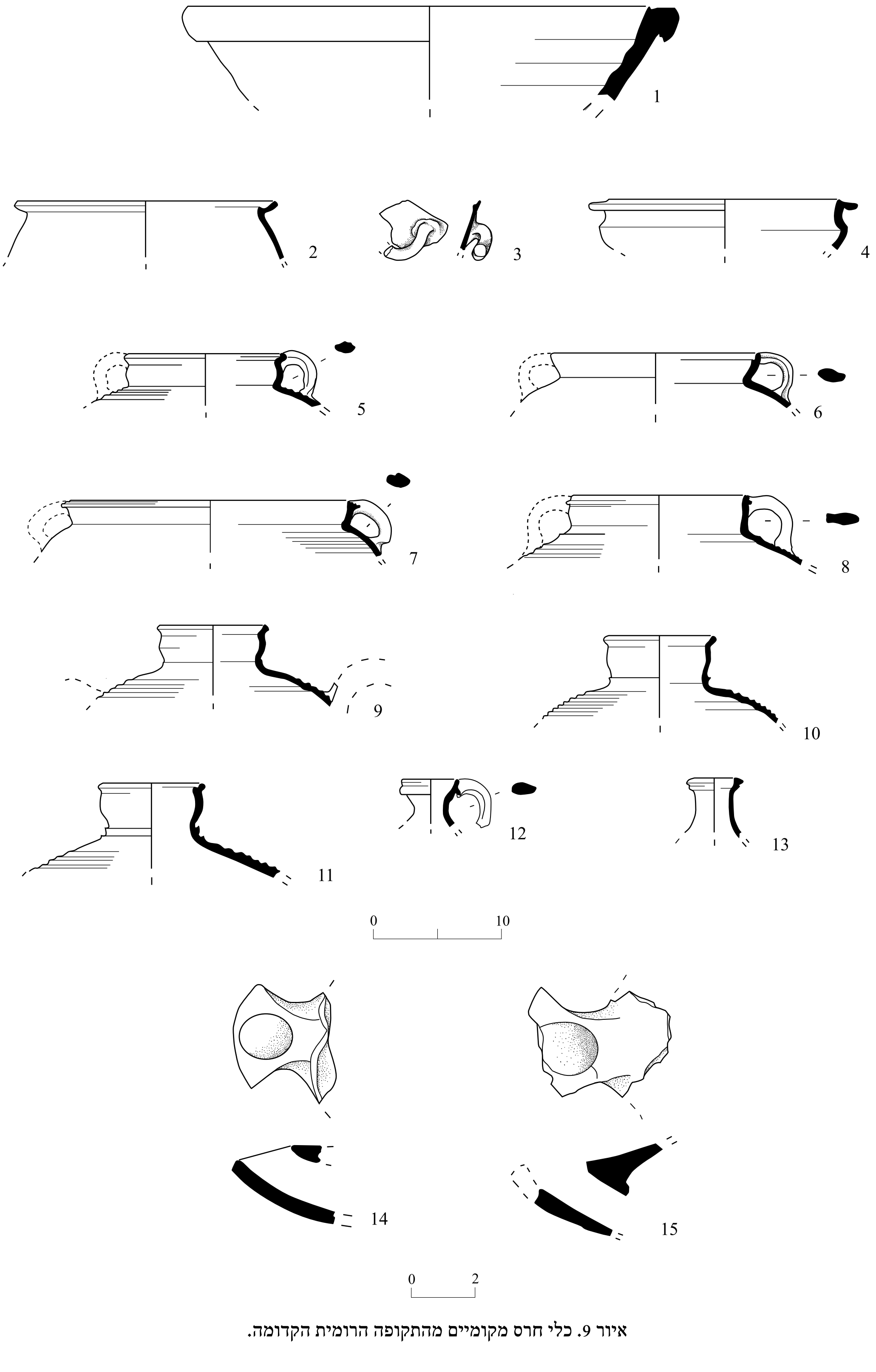

איור 9. כלי חרס מקומיים מהתקופה הרומית הקדומה.

איור 9

מס׳	כלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערת שחיקה	100	500/1	טין כתום בהיר; גריסים גסים רבים
2	סיר בישול	100	500/3	טין חום, חומר כלי בישול; ליבה אפורה כהה
3	ידית קערת בישול	126	542/5	טין אדום, חומר כלי בישול; מפוחם
4	סיר בישול פתוח	104	509/2	טין אדום, חומר כלי בישול
5	סיר בישול	127	547/3	טין אדום, חומר כלי בישול
6	סיר בישול	126	542/3	טין אדום, חומר כלי בישול; מפוחם
7	סיר בישול	132	556/3	טין אדום, חומר כלי בישול
8	סיר בישול	131	555/2	טין חום־אדמדם, חומר כלי בישול
9	קנקן	137	559	טין חום־אדמדם
10	קנקן	130	550	טין אפור; שרוף
11	קנקן	124	533/1	טין חום אדמדם
12	פכית	123	539/6	טין אדום
13	בקבוק	114	522/13	טין חום בהיר
14	נר	110	518	טין חום בהיר
15	נר	110	531	טין חום־אדמדם

סירי בישול (איור 9: 2–8).— סירי הבישול הם מטיפוסים האופייניים לאתרים בגליל התחתון, בעמק יזרעאל ובשרון. סיר בישול דומה לכלי שבאיור 9: 2 נמצא בחורבת עלק, שם תוארך למאות הא׳–הב׳ לסה״נ (Silberstein 2000:435, Pl. 6:15).

סיר בישול שלו ידית אופקית (איור 9: 3): הכלי מוכר בחורבת עלק ובחורבת עקב, שם תוארכו סירי בישול פתוחים שלהם ידיות אופקיות למאה הא׳ לסה״נ, והובאו הקבלות מאזור יהודה, למשל מיריחו (Calderon 2000:96–97, Pl. 3:53; Silberstein 2000:437, Pl. 7:4).

סיר בישול פתוח (איור 9: 4): הסיר דומה בצורתו לסיר הבישול הפתוח מכפר חנניה (Adan-Bayewitz 1993:119–124, KH Form 3B), אך דופנותיו עבות יותר והוא עשוי מטין שונה. בכפר חנניה תוארך טיפוס זה מתחילת המאה הב׳ עד סוף המאה הד׳ לסה״נ.

סירי בישול סגורים (איור 9: 5–8): הסירים דומים אף הם לסירי הבישול מכפר חנניה, האופייניים לגליל התחתון. עם זאת, צורתם והטין שממנו הם עשויים מלמדים שאינם תוצרת של כפר חנניה. סירי הבישול שלהם חריץ פנימי בשפה (איור 9: 5, 6) דומים לסירי הבישול של כפר חנניה, המתוארכים מאמצע המאה הא׳ לפסה״נ עד אמצע המאה הב׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:124–125, KH Form 4A). לסיר בישול מס׳ 7 חריץ כפול על השפה, והוא דומה לסיר בישול מכפר חנניה המתוארך מאמצע המאה הא׳ עד אמצע המאה הב׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz1993:126–128, KH Form 4B). לסיר בישול מס׳ 8 צוואר גבוה וחריץ בצד החיצון של השפה. הכלי אינו דומה לסירי הבישול מכפר חנניה, ולא נמצאו לו מקבילות.

קנקנים (איור 9: 9–11).— לקנקנים שקע פנימי סביב השפה, גוף דמוי שק שלו רכס קטן בחיבור בין הצוואר לכתף, דופן דקה וצליל מתכתי. הם דומים לקנקני שיחין, המתוארכים מאמצע המאה הא׳ לפסה״נ עד סוף המאה הא׳ לסה״נ (Díez Fernández 1983:107–108, 137, 229, Form T1.5). מבט בפרטי העיצוב הקטנים ובטין מלמד שהקנקנים מנין אינם מתוצרת שיחין, אך ככל הנראה הם נוצרו והיו בשימוש באותה תקופה.

פכית (איור 12:9).— לפכית שפה מרוכסת וידית סרט מחוברת לשפה, והיא עשויה מחומר כלי בישול. פכיות דומות נמצאו בחורבת עקב, שם כונו פכי בישול ותוארכו למאות הא׳–הב׳ לסה״נ (Calderon 2000:95, Pl. 3:42, 43). הכלי דומה לפכי בישול מכפר חנניה, שם הידית מחוברת לאמצע הצוואר, והכלים מתוארכים למחצית הראשונה של המאה הב׳ לסה״נ לערך (Adan-Bayewitz 1993:142–143, KH Form 6A).

בקבוק (איור 13:9).— נמצא שבר של בקבוק שלו שפה מרוכסת, צוואר ודפנות דקות. בקבוקים או פכים דומים נמצאו בחורבת עלק, שם הם תוארכו למאה הא׳ לפסה״נ – המאה הא׳ לסה״נ (Silberstein 2000:426, Pl. 3:14).

נרות (איור 14:9, 15).— נמצאו שני חרטומים של נרות הרודיאניים (מקורצפים), המתוארכים מסוף המאה הא׳ לפסה״נ עד ראשית המאה הב׳ לסה״נ (Barag and Hershkowitz 1994:44–47).

כלי טרה סיגילטה מזרחית (ETS; איור 10)

נתגלו קערות ואמפורות העשויות מטין מפולם בצבע חום בהיר או בהיר מאוד, חוץ מהקערה שבאיור 3:10, העשויה מטין בצבע אדום. לכל הכלים חיפוי אדום מט. השילוב של הקערות והאמפורות יוצר מערכת של כלי הגשה ושתייה. על סמך הדמיון בצבע הטין ובצורת הכלי לחלוקה הטיפולוגית של כלי החרס בשומרון (Kenyon 1957:283), נראה שהכלים שייכים לכלי טרה סיגילטה מזרחית, טיפוס א׳ (ESA), ואילו הקערה שבאיור 3:10 שייכת לטיפוס ב׳ (ESB). מקום הייצור של כלי טרה סיגילטה א׳ אינו ידוע, וייתכן שיוצרו בכמה מקומות ברחבי אגן הים התיכון המזרחי (Hayes 1985:10).

קערות (איור 1:10–8).— לקערות מס׳ 1–3 שפה פשוטה המתעגלת פנימה, דופן מתעגלת וזיווי קל. קערות דומות נמצאו בחורבת עלק בכרמל, ותוארכו, על סמך הטיפולוגיה של הייז, מסוף המאה הב׳ לפסה״נ עד תחילת המאה הא׳ לסה״נ (Hayes 1985:15–17, Pl. 1:11, 12, Form 4B; Silberstein 2000:457, Pl. 17:11). קערות שלהן שפה דומה המשיכו להופיע במהלך המאה הא׳ לסה״נ (Hayes 1985:31–32, Pl. 5:15, Type 38).

לקערות מס׳ 4–8 דופן ישרה מעל זיווי חד ובסיס טבעת גבוה או נמוך. קערות דומות נמצאו בתל אנפה ותוארכו למחצית הראשונה של המאה הא׳ לסה״נ (Slane 1997:307–308, Pl. 16, Type 23); בחורבת עלק תוארכו כלים דומים, על סמך הטיפולוגיה של הייז, למחצית השנייה של המאה הא׳ לסה״נ (Hayes 1985:30, Pl. 5:10, Forms 35, 36; Silberstein 2000:459, Pl. 18:1–3).

אמפורה (איור 9:10).— נמצא שני שברים של אמפורת שולחן (איור 9:10), וחלקים של אמפורה נוספת (לא צוירו) נמצאו בשכבת החורבן בחצר D.[3] לאמפורה שפה מרוכסת, צוואר גבוה, גוף מזווה, דופן ישרה ובסיס טבעת נמוך. שתי ידיות סרט מרוכסות ומזוות נמשכות מתחתית השפה אל הכתף. על הגוף של אחת האמפורות (לא צוירה) מופיע פס של עיטור מקדה (rouletting) מתחת לבסיס הידית. אמפורת שולחן היא כלי נדיר, ומעט המקבילות שהייז הביא תוארכו מסוף המאה הא׳ עד תחילת המאה הב׳ לסה״נ (Hayes 1985:47, Pl. 11:2, Form 117).

---

[3] בסיס הכלי שבציור נתגלה בתעלת היסוד (לוקוס 134) של קיר 133, ואילו החלק העליון של הכלי נמצא בשכבת החורבן.

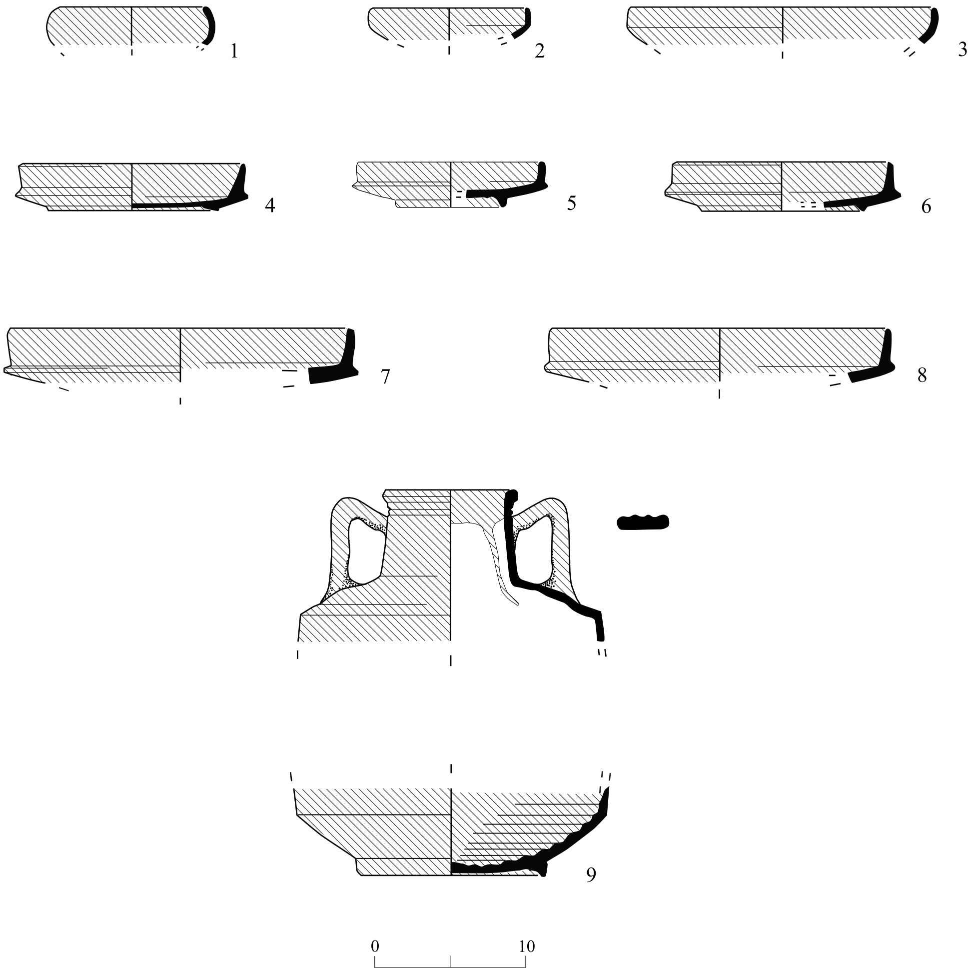

איור 10. כלי יבוא (טרה סיגילטה מזרחית) מהתקופה הרומית הקדומה.

מס׳	כלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה ששפתה מעוגלת פנימה	134	557	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
2	קערה ששפתה מעוגלת פנימה	124	519/12	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
3	קערה ששפתה מעוגלת פנימה	124	533/3	טין אדום, מפולם; חיפוי אדום
4	קערה מזווה	129	549/3	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
5	קערה מזווה	109	510/1	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
6	קערה מזווה	110	511/9	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
7	קערה מזווה	104 114	509/1 519/2	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
8	קערה מזווה	110	411/7	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום
9	אמפורת שולחן	130 134	550 557	טין חום בהיר, מפולם; חיפוי אדום

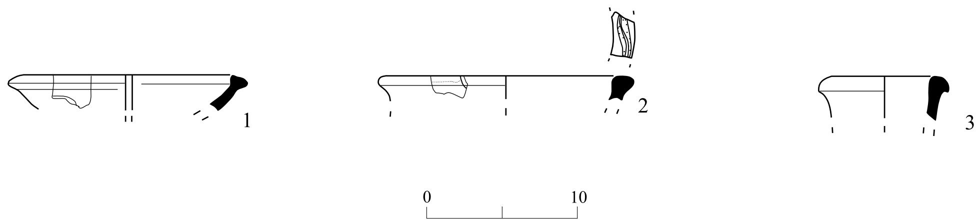

איור 11. כלי חרס מהתקופה הממלוכית.

מס׳	כלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	128	548/2	טין חום בהיר; זיגוג צהוב
2	קערה	128	548/1	טין אפור; זיגוג חום ועליו פסים צהובים
3	קנקן	138	561	טין אפור

התקופה הממלוכית

נאספו מעט שברים קטנים של כלי חרס מהתקופה הממלוכית, המתוארכים מהמאה הי״ד עד המאה הט״ו לסה״נ.

קערת בישול (איור 11: 1).— קערת הבישול מעוגלת, ולה זיגוג בצבע צהוב בפנים ועל השפה. הקערה מתוארכת למאות הי״ד–הט״ו לסה״נ (Avissar and Stern 2005:99, Fig. 41:4, 5, Type II.2.3).

קערה (איור 11: 2).— הקערה מעוטרת בפסים לבנים מתחת לזיגוג צהוב, והיא אופיינית לתקופה הממלוכית (Avissar and Stern 2005:19, Fig. 7:1–6, Type I.1.6.1, Slip-Painted Ware).

פך (איור 11: 3).— לפך שפה מעובה, והוא מתוארך למאות הי״ג–הט״ו לסה״נ (Avissar and Stern 2005:109, Fig. 45:8, Type II.4.2.3).

ממצא קטן

בחפירה התגלה ממצא קטן, חלקו ייחודיי, הכולל תכשיטים, חפצי מתכת, כלי זכוכית (ר׳ גורין־רוזן, כרך זה) ומטבעות (ר׳ ביכובסקי, להלן). כל התכשיטים נמצאו בשכבה III, חלקם בתעלת הניקוז שבחדר A וחלקם בשכבת החורבן שנתגלתה מעל הרצפה בחדר C. הממצא מתואר להלן לפי מכלולים.

תעלת הניקוז (איור 12)

במהלך ניקוי תעלת הניקוז (L111) בחדר A נתגלו עגילי זהב, צמיד ברונזה ומפתח. התעלה הייתה בשימוש במבנה משכבה III, והממצא הקטן כנראה אבד לבעליו במהלך השימוש במבנה בתקופה הרומית הקדומה.

עגילי זהב (איור 12: 1–3).— נתגלו שלושה זוגות של עגילי זהב: האחד (סל 513; איור 12: 1) בצורת חישוק שלו דיסקית בקצה הסגר ותוספת דמויית אשכול קטן; השני (סל 522; איור 12: 2) מעוטר בחוט זהב מלופף ודיסקית קמורה בקצה הסגר; והשלישי (סל 523; איור 12: 3) מעוטר אף הוא בחוט זהב מלופף. עגילים פשוטים מסוג זה שימשו במשך תקופה ארוכה. עגילים דומים, המתוארכים למאה הד׳ לסה״נ, נמצאו בח׳ירבת אל־שוביכה (טצ׳ר ואחרים 2002: 285, איור 10: 34, 37, ור׳ שם הפניות נוספות).

איור 12. ממצא קטן מתוך תעלת הניקוז (L111) בחדר A: עגילי זהב (1–3), צמיד ברונזה (4) ומפתח ברזל (5).

צמיד ברונזה (סל 516; איור 12: 4).— לצמיד קצוות בצורת מעוין דמוי ראש נחש. צמידים דומים עשויים מכסף נתגלו בחורפיש (Abu-‘Uqsa 2002:138*, Fig. 2:3–6) ותוארכו למאות הב׳–הג׳ לסה״נ (ור׳ שם הפניות נוספות).

מפתח ברזל (סל 514; איור 12: 5).— מפתחות דומים נמצאו ברחבי הארץ במכלולים מהתקופות ההלניסטית והרומית, למשל ברמת הנדיב (Kol-Yaakov 2000: Pl. viii:4, 5) ובמערות מדבר יהודה, שם נמצאו מפתחות שלמים המתוארכים לשנים 132–135 לסה״נ, ימי מרד בן כוסבה (בר־כוכבא; ר׳ ידין 1971: 198–200).

חדר C, לצד השלד (איור 13)

טבעות ועגילים מזהב, וכן מפתח ברונזה, נתגלו לצד שלד, כנראה של אישה (L104, L114). נראה שהחפצים היו בידיה של האישה.

טבעות זהב (איור 13: 1, 2).— נמצאו שתי טבעות: טבעת סגלגלה (סל 520/1, L114; איור 13: 1), שבחלקה העליון משובצת גמה באבן נופך אדומה — על הגמה מתוארת האלה נמסיס עומדת, לבושה כיטון, ידה האחת מושטת כלפי מעלה והיא קורעת את בגדיה; וטבעת עגולה, דקה (סל 520/2, L114; איור 13: 2), שבחלקה העליון משובצת אבן קורנליאן (קרניאול) אדומה־כתומה.

איור 13. הממצא הקטן מחדר C, לצד השלד (L104, L114): טבעות זהב (1, 2), עגילי זהב (3) ומפתח ברונזה (4).

על סמך העיצוב הפשוט של הטבעות, עובי החישוק והריקוע סביב האבן, סביר להניח שהטבעות נעשו בידי צורפים מקומיים. לא נמצאו להן מקבילות מדויקות בארץ. גמה דומה לזו שעל טבעת מס׳ 1 מוצגת במוזיאון בברלין (Furtwängler 1896:73, Nos. 1118, 1119), וגמה נוספת ידועה מפרסום של גמות מהתקופה ההלניסטית (Plantzos 1999: Nos. 569, 570). בשתי ההקבלות זוהתה האלה נמסיס קורעת את גלימתה, והטבעות תוארכו למאה הא׳ לפסה״נ.

עגילי זהב (סל 524, L114; איור 13: 3).— נמצא זוג עגילי זהב בצורת חישוק עם דיסקית בקצה הסגר ותוספת דמויית אשכול ענבים. עגילים דומים נמצאו בחפירות רבות בצפון הארץ, למשל בחורבת עיתאים שבנהריה (אבו־עוקסה תשס״ז) ובחורפיש (Abu-‘Uqsa 2002:138*, Fig. 2:10), שם תוארכו למאות הב׳–הג׳ לסה״נ.

מפתח ברונזה (סל 515, L104; איור 13: 4). מפתחות זהים נמצאו בבית הקברות הקדום בעכו־פטולמאיס (צפיריס תשמ״ו: 274) ובגמלא (לא פורסם), ותוארכו למאה הא׳ לסה״נ.

חדר C, בין אבני המפולת (איור 14)

עגילי זהב, חרוזים ותליון ברונזה נמצאו בשכבת החורבן, בין אבני המפולות מעל רצפת חדר C (L102), וייתכן שמקורם בקומה עליונה שהתמוטטה.

עגילי זהב (סל 508; איור 14: 1).— זוג עגילים בצורת כדור זהב עם דיסקית. עגילים זהים נמצאו בברית אחים שמצפון לעכו (אדלשטין 2002: *91, איור 24: 9, ר׳ שם הקבלות לקברים בעכו), ותוארכו למאה הא׳ לסה״נ.

חרוזים (איור 14: 2–4).— נמצאו שני חרוזים עשויים פיאנס (סלים 504, 505; איור 14: 2, 3) מטיפוס שהיה נפוץ בתקופות ההלניסטית והרומית; עגילים דומים נמצאו בגמלא (Amorai-Stark and Hershkovitz 2016:168–169, Nos. 380–384) ותוארכו למאה הא׳ לסה״נ, ובחניתה (Barag 1978:42, Fig. 18:134), שם תוארכו למאות הב׳–הג׳ לסה״נ. כן נתגלה חרוז צהוב/כתום (סל 506; איור 14: 4).

תליון ברונזה (סל 507; איור 14: 5).— תליון ברונזה דמוי טיפה נמצא לצד עגילי הזהב והחרוזים.

ממצאים ממקורות שונים (איור 15)

סיכת רכיסה (פיבולה; סל 551, L130; איור 15: 1).— סיכת רכיסה מטיפוס *aucissa* (ר׳ Jackson-Tal 2016:197) נתגלתה בחצר D. טיפוס זה היה שכיח ברחבי האימפריה הרומית במאה הא׳ לסה״נ, אז הובא

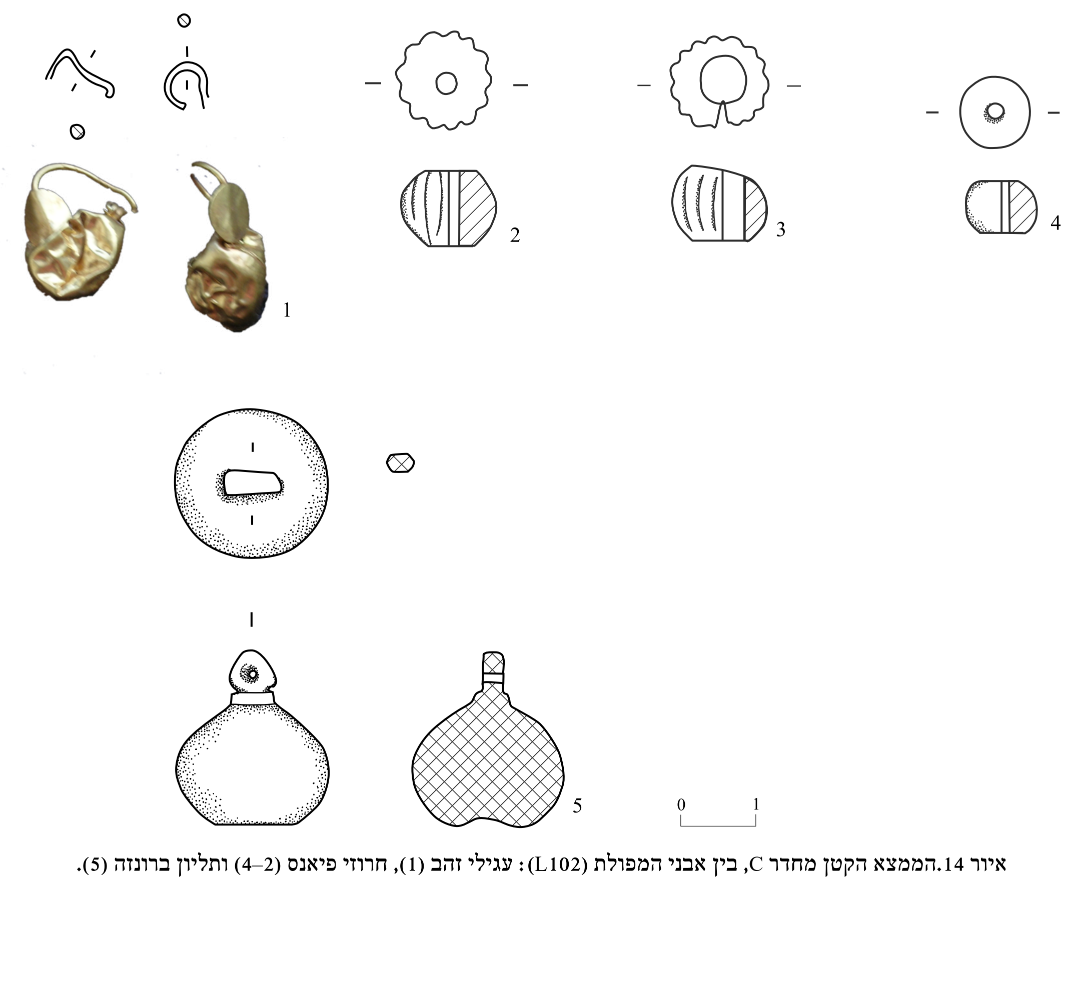

איור 14.הממצא הקטן מחדר C, בין אבני המפולת (L102): עגילי זהב (1), חרוזי פיאנס (2–4) ותליון ברונזה (5).

איור 15. ממצאים ממקורות שונים: סיכת רכיסה (1), צירי ברזל לדלת (2, 3) וארכובת ברזל (4).

לארץ והופץ על ידי חיילי הצבא הרומי. סיכות רכיסה דומות נמצאו בארץ באתרים רבים, למשל בגמלא (Jackson-Tal 2016:196–198, Fig. 13.4:23–29, ור׳ שם דיון) ובדור (Rosenthal-Heginbottom 2008:99*, Fig. 83).

צירי ברזל לדלת (סל 544, L101; איור 15: 2, 3).— לצירים צורת כיפה עבה שהסתובבה בפותה שבאבן הסף. כל ציר קובע בשתי רצועות אנכיות שנצמדו משני עברי הדלת וחוזקו במסמרים. בציר מס׳ 3 שרדה רצועה שלמה, ובה מסמר, ובציר מס׳ 2 שרדו חלקים של הרצועות.

ארכובת ברזל (סל 510, פני שטח; איור 15: 4).— לא נמצאו לחפץ זה מקבילות.

המטבעות

גבריאלה ביכובסקי

נתגלו שישה מטבעות ברונזה, ארבעה מהם זוהו. המטבע הקדום ביותר הוא מטבע סלווקי שחוק (מס׳ 1). כן נתגלו שתי פרוטות של אלכסנדר ינאי מטיפוס עוגן/כוכב בתוך מעגל, המתוארכות לשנים 76–79/80 לפסה״נ

(מס׳ 2, 3). המטבע המאוחר ביותר הוא מטבע של הורדוס אנטיפס, שנטבע בטבריה ומתוארך לשנת 28/9 לסה״נ (מס׳ 4). מטבעות מימי ינאי ידועים בחיי המדף הארוכים שלהם, ומוכרים מאתרים רבים עד שנת 70 לסה״נ. כמו כן, המטבע הסלווקי השחוק מלמד על המשך התגלגלותו של המטבע במחזור במשך שנים רבות.

1. סל 552, לוקוס 130, ר״ע 121402.
סלווקי?
פנים: שחוק.
גב: דמות עומדת?
Æ, 1.53 גרם, 12 מ״מ.

2. סל 543, לוקוס 126, ר״ע 121401.
אלכסנדר ינאי, ירושלים, שנת 25 = 79/80 לפסה״נ.
פנים: עוגן בתוך עיגול.
גב: [מלכא אלכסנדרוס שנת כ״ה] כוכב בתוך זר.
Æ, פרוטה, 1.03 גרם, 13 מ״מ.
השוו *TJC*:210, Group L1–L8.

3. סל 305, לוקוס 115, ר״ע 121400.
אלכסנדר ינאי, ירושלים, 79/80–76 לפסה״נ.
פנים: עוגן בתוך עיגול.
גב: שחוק.
Æ, פרוטה, 0.39 גרם, 13 מ״מ.
השוו *TJC*:210, Group L7–L18.

4. סל 560, לוקוס 137, ר״ע 121403.
הורדוס אנטיפס, טבריה, שנת 33 = 28/9 לסה״נ.
פנים: כף תמר. משני צדיו תאריך: L–ΛΓ
גב: שחוק.
Æ, 5.51 גרם, 22 מ״מ.
השוו *TJC*:226, No. 79.

דיון וסיכום

מעט שברי כלי החרס מתקופת הברזל 2 מלמדים שהייתה בנִין נוכחות בתקופת זו, מהמאה הט׳ עד אמצע המאה הח׳ לפסה״נ — ימי ממלכת ישראל.

בית המגורים שנחשף בשכבה IV מעל סלע האם תוארך על סמך ממצא כלי החרס והמטבעות למחצית הראשונה של המאה הא׳ לפסה״נ — התקופה ההלניסטית המאוחרת. המבנה יצא מכלל שימוש ללא עדות להרס או לחורבן. במילויים שנחפרו מתחת לרצפות הבית נמצאו שברי כלי חרס מהמאות הג׳–הא׳ לפסה״נ ומטבעות מימי אלכסנדר ינאי, המתוארכים לשנים 79/80–76 לפסה״נ. אף על פי שמטבעותיו המאוחרים של אלכסנדר ינאי היו בשימוש עד המרד הגדול (Syon 2015:44–47; ר׳ ביכובסקי, לעיל), מיקומם הסטרטיגרפי

מצביע על השימוש בהם במאה הא׳ לפסה״נ — התקופה החשמונאית. העדויות הקיימות בנוגע למִתאם טוב בין תפוצת מטבעות החשמונאיים לגבולות היישוב היהודי (Syon 2015:155–161), מחזקות את הסברה שהמבנה היה חלק מיישוב יהודי.

בתקופה הרומית הקדומה (שכבה III), משלהי המאה הא׳ לפסה״נ עד ראשית המאה הא׳ לסה״נ, נבנה במקום בית מגורים גדול מעל המבנה מהתקופה ההלניסטית. הבנייה החדשה הייתה איכותית ואיתנה. המבנה החדש נבנה מאבני גזית; קירותיו עבים, וחלק מרצפותיו מרוצפות בלוחות אבן. במחצית השנייה של המאה הא׳ לסה״נ חרב המבנה בשרפה עזה שהותירה שכבה עבה של אפר (כ־0.5 מ׳). בחורבותיו נמצאו שני שלדי אדם, ככל הנראה של דיירי הבית שלא הצליחו לברוח, ושני מפתחות, האחד כנראה מפתח של הבית, והאחר, של קופסת תכשיטים. התכשיטים והעגילים שנמצאו לצד השלד בחדר C היו ככל הנראה של גבירת הבית.

הימצאותם של כלי חרס מיובאים, תכשיטים יקרים וכלי זכוכית איכותיים (ר׳ גורין־רוזן, כרך זה) מלמדת שבעלי הבית היו אנשים אמידים שיכלו לרכוש כלי יוקרה. לגבי זהותם האתנית של התושבים, הממצאים אינם מספקים תשובה ברורה. הטבעת עם הגמה שעליה חרוטה דמותה של האלה נמסיס עשויה לרמוז על תרבות פגנית. עדות נוספת המרמזת על זהותה הפגנית של האוכלוסיה הם כלי היבוא מטיפוס טרה סיגילטה המזרחית, ובהם מערכת של קערות ואמפורת שולחן. לדעת ברלין (Berlin 2011), היהודים ביישובי הגליל נמנעו משימוש בכלי יבוא במאה הא׳ לסה״נ. גם מכלול כלי הזכוכית הייחודי (ר׳ גורין־רוזן, כרך זה) דומה למכלולים שנתגלו בבנייני האומה בירושלים, שם הם שויכו למחנה הלגיון הרומי. מקורה של קבוצת כלי הזכוכית המיוחדת שנמצאה בחפירה כנראה באותו בית מלאכה, ונראה שיובאה מאזורים רחוקים. חיילי הצבא הרומי הביאו עימם חפצים המזוהים עם מנהגי הלבוש הרומיים, כמו למשל סיכות רכיסה, שאותם הפיצו ברחבי הארץ. עם זאת, סיכות רכיסה וגמות שעליהן מופיעים עיטורים פגניים נמצאו ברובע המערבי בגמלא בהקשר יהודי מובהק (Amorai-Stark and Hershkovitz 2016:108–109, Nos. 26, 27; Jackson-Tal 2016:197–198, Nos. 22, 24, 26–28). גם כלי זכוכית דומים לאלו שנתגלו בנִין נמצאו בגמלא, במצדה וברובע היהודי בירושלים, בהקשר יהודי מובהק (ר׳ גורין־רוזן, כרך זה).

הממצאים תוארכו למחצית השנייה של המאה הא׳ לסה״נ וכך גם החורבן האלים של הבית. סביר אם כן להניח, שהחורבן אירע במהלך אירועי המרד הגדול בגליל, בשנים 66–67 לסה״נ. ייתכן שמערכת המסתור שנתגלתה בנִין (אשרי 1998) מהווה עדות להכנות למרד הגדול באזור.

היישוב נִין, המזוהה עם נעים, נזכר בברית החדשה (לוקס ז:11–15), אך הוא אינו מוזכר בתיאורי יוסף בן־מתתיהו. עם זאת, יוסף בן־מתתיהו מתאר אירועים שקרו במהלך המרד בדרך מעמק יזרעאל לגליל; חייליו של יוסף בן מתתיהו השתלטו על אסמי תבואה בבית שערים, ששימשה מרכז מִנהל לאיסוף התוצרת החקלאית של האזור; אסמים אלה היו שייכים למלכה ברניקי, בתו של אגריפס הראשון ואחותו של אגריפס השני (**חיי יוסף** 118–119). בית שערים ממוקמת בקצה המערבי של עמק יזרעאל, והתיאור של יוסף בן־מתתיהו משקף את הלך הרוח ששרר בעמק יזרעאל ובסביבתו במהלך המרד הגדול בשנים 66–67 לסה״נ. השתלטות המורדים על אסמי התבואה של האחוזה המלכותית שסיפקה תבואה לצבא הרומי נחשבה למרד ופגיעה בשלטון הרומי.

באירוע נוסף המתואר אצל יוסף בן־מתתיהו הותקפה שיירה שעברה בדרך ליד הר תבור בידי אנשי דבריטה (דברת; **חיי יוסף** 126–131). במאה הא׳ לסה״נ עברה דרך קדומה מכפר עותנאי לגליל ליד הר תבור, והכפר נין שלמרגלות גבעת המורה נמצא במקום אסטרטגי בפתח הפרוזדור לגליל. לאור האמור לעיל, על סמך מיקומה של נין במערך הישובים בגליל בימי הבית השני ועל סמך הממצאים שנתגלו בחפירה אפשר להציע שהייתה בנין אחוזה קטנה, אך אין בידינו מספיק מידע כדי להכריע אם האחוזה הייתה בבעלותה של משפחה יהודית אמידה, שבעליה היו נציגי השלטון הרומי במקום, או בבעלות ישירה של השלטון הרומי שדייריה היו פגנים.

הפניות

אבו זידאן פ׳ 2011. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (7.10.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1823&mag_id=118 (תאריך גישה 14.4.2021).

אבו־עוקסה ה׳ תשס״ז. מערת קבורה בחורבת עיתאים. **עתיקות** 56: 65–79.

אבו־עוקסה ה׳ 1995. נין. **חדשות ארכיאולוגיות** קד: 52.

אבו ריא ר׳ 2006. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 118 (11.6.2006). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=362&mag_id=111 (תאריך גישה 14.4.2021).

אבשלום־גורני ד׳ 2011. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (16.8.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1780&mag_id=118 (תאריך גישה 14.4.2021).

אדלשטיין ג׳ 2002. קטעים משדה קבורה מהתקופות ההלניסטית והרומית בברית אחים, מצפון לעכו. **עתיקות** 43: 75*–98*.

אלכסנדר י׳ 2000. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 112: 150–151.

אשרי א׳ 1998. נין. **חדשות ארכיאולוגיות** קח: 40–42.

גורין־רוזן י׳ כרך זה. כלי הזכוכית מבית המגורים מהתקופה הרומית הקדומה בנין.

גל צ׳ תשנ״ח. **מפת עין דור** (45) (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

גרן ו׳ תשמ״ה. **תיאור גיאוגראפי, היסטורי וארכיאולוגי של ארץ־ישראל** 6: **הגליל** (א) (תרגום מצרפתית לפי מהדורת פריס 1880, ח׳ בן־עמרם). ירושלים.

דללי־עמוס ע׳ 2008א׳. נין (א׳). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 120 (25.1.2008). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=688&mag_id=114 (תאריך גישה 14.4.2021).

דללי־עמוס ע׳ 2008ב׳. נין (ב׳). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 120 (2.4.2008). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=753&mag_id=114 (תאריך גישה 14.4.2021).

דללי־עמוס ע׳ 2018. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 130 (13.3.2018). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=25398&mag_id=126 (תאריך גישה 14.4.2021).

חנא ב׳ 2010. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 122 (15.3.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1351&mag_id=117 (תאריך גישה 14.4.2021).

טצ׳ר א׳, נגר י׳, אבשלום־גורני ד׳, גורין־רוזן י׳ וכצנלסון נ׳ 2002. מערות הקבורה. בתוך צ׳ גל, עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל**. ירושלים. עמ׳ 263–331.

ידין י׳ 1971. **החיפושים אחר בר־כוכבא: פרשת התגליות במערות מדבר יהודה ואיגרותיו של מנהיג המרד נגד רומא**. תל אביב.

מוקארי ע׳ 2002. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 114: 136.

מוקארי ע׳ 2009. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 121 (15.9.2009). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1193&mag_id=115 (תאריך גישה 14.4.2021).

מוקארי ע׳ 2010א׳. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 122 (1.12.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1544&mag_id=117 (תאריך גישה 14.4.2021).

מוקארי ע׳ 2010ב׳. נין (מערב). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 122 (12.12.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1568&mag_id=117 (תאריך גישה 14.4.2021).

פורת ל׳ 2000. נין. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 111: 6–8.

צפיריס ו׳ תשמ״ו. בית הקברות הקדום של עכרפטולמאיס. בתוך מ׳ ידעיה עורך. **קדמוניות הגליל המערבי**. תל אביב. עמ׳ 266—280.

קובלרפארן ק׳ 2011. נין — עין המורה (צפון). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (17.4.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1645&mag_id=118 (תאריך גישה 14.4.2021).

Abu ʻUqsa H. 2002. Two Burial Caves at Ḥurfeish. In Z. Gal ed. *Eretz Zafon: Studies in Galilean Archaeology.* Jerusalem. Pp. 134*–139*.

Adan-Bayewitz D. 1993. *Common Pottery in Roman Galilee: A Study of Local Trade.* Ramat Gan.

Amorai-Stark S. and Herskovitz M. 2016. Jewelry. In D. Syon. *Gamla* III/2: *The Shmarya Gutmann Excavations 1976–1989; Finds and Studies* (IAA Reports 59). Jerusalem. Pp. 97–189.

Avissar M. and Stern E. 2005. *Pottery of the Crusader, Ayyubid and Mamluk Periods in Israel* (IAA Reports 26). Jerusalem.

Balouka M. 2013. Roman Pottery. In E.M. Meyers and C.L. Meyers eds. *The Pottery from Ancient Sepphoris* (Duke Sepphoris Excavation Reports I). Winona Lake. Pp. 13–129.

Barag D. 1978. *Ḥanita, Tomb XV: A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE* (*ʻAtiqot* [*ES*] 13). Jerusalem.

Barag D. and Hershkovitz M. 1994. Lamps. In *Masada* IV: *The Yigael Yadin Excavations 1963–1965; Final Reports*. Jerusalem. Pp. 1–147.

Berlin A.M. 2011. Identity Politics in Early Roman Galilee. In M. Popović ed. *The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives* (*JSJ* Suppl. 154). Leiden–Boston. Pp. 69–106.

Calderon R. 2000. Roman and Byzantine Pottery. In Y. Hirschfield. *Ramat Hanadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons*. Jerusalem. Pp. 91–165.

Díéz Fernández F. 1983. *Cerámica común romana de la Galilea: Aproximaciones y diferencias con la cerámica del resto de Palestina y regiones circundantes*. Madrid.

Furtwängler A. 1896. *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium*. Berlin.

Guz-Zilberstein B. 1995. The Typology of the Hellenistic Coarse Ware and Selected Loci of the Hellenistic and Roman Periods. In E. Stern ed. *Excavations at Dor; Final Report* I, B: *Areas A and C. The Finds* (Qedem Reports 2). Jerusalem. Pp. 289–433.

Hayes J.W. 1985. Sigillate Orientali. In *Atlante delle forme ceramiche* II: *Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)* (Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale). Rome. Pp. 1–96.

Jackson-Tal R.E. 2016. Miscellaneous Small Finds: Metal and Glass. In D. Syon. *Gamla* III/2: *The Shmarya Gutmann Excavations 1976–1989; Finds and Studies* (IAA Reports 59). Jerusalem. Pp. 191–212.

Kenyon K.M. 1957. Terra Sigillata. In J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot and K.M. Kenyon. *Samaria-Sebaste* III: *The Objects from Samaria*. London. Pp. 281–288.

Kol-Yaakov S. 2000. Various Objects from the Hellenistic, Roman, and Byzantine Periods. In Y. Hirschfeld. *Ramat Hanadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons*. Jerusalem. Pp. 473–503.

Loffreda S. 2008. *Cafarnao* VI: *Tipologie e contesti stratigrafici della ceramica (1968–2003)* (SBF Collectio Maior 48). Jerusalem.

Mazar A. 2006. *Excavations at Tel Beth-Shean 1989–1996* I: *From the Late Bronze Age IIB to the Medieval Period* (The Beth-Shean Valley Archaeological Project 1). Jerusalem.

Plantzos D. 1999. *Hellenistic Engraved Gems*. Oxford.

Rosenthal-Heginbottom R. 1995. Imported Hellenistic and Roman Pottery. In E. Stern ed. *Excavations at Dor; Final Report* I, B: *Areas A and C. The Finds* (Qedem Reports 2). Jerusalem. Pp. 183–288.

Rosenthal-Heginbottom R. 2008. The Material Culture of the Roman Army. In O. Rimon ed. *The Great Revolt in the Galilee* (Hecht Museum Catalogue 28). Haifa. Pp. 91*–107*.

Rosenthal R. and Sivan R. 1978. *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection* (Qedem 8). Jerusalem.

Silberstein N. 2000. Hellenistic and Roman Pottery. In Y. Hirschfeld. *Ramat Hanadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons*. Jerusalem. Pp. 420–469.

Slane K.W. 1997. The Fine Wares. In S.C. Herbert ed. *Tel Anafa* II, i: *The Hellenistic and Roman Pottery* (*JRA* Suppl. S. 10). Ann Arbor. Pp. 247–393.

Syon D. 2015. *Small Change in Hellenistic–Roman Galilee: The Evidence from Numismatic Site Finds as a Tool for Historical Reconstruction* (Numismatic Studies and Researches XI). Jerusalem.

TJC: Y. Meshorer. *A Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to Bar Kokhba.* Jerusalem–Nyack, N.Y. 2001.

SUMMARIES OF THE HEBREW SECTION

An Early Roman-Period Residence at Nein and Episodes of the First Jewish Revolt in the Jezreel Valley

Fadi Abu-Zidan, Yardenna Alexandre and Danny Syon
(Pp. 1*–25*)

In March 2007, a salvage excavation was conducted in the ancient nucleus of Nein, located in the southeastern part of the Jezreel Valley, at the northern foot of Giv'at Ha-More (map ref. 233082–97/426172; Fig. 1). Architectural remains of four strata were revealed. A late Hellenistic-period (first century BCE) building comprising three rooms was built on bedrock; two Hasmonean coins retrieved from this stratum suggest a Jewish identity of the inhabitants (Stratum IV; Plan 1; Fig. 8). These remains were overlain by segments of a few rooms of a luxurious domestic residence dated from the late first century BCE to the second half of the first century CE (Stratum III; Plan 2; Figs. 2–5, 9, 10, 12–15). Two Mamluk-period *ṭabuns* (Stratum II; Fig. 11), and a late Ottoman-period cesspit and house foundations, were found as well (Stratum I; Plan 3; Fig. 6). In addition, Iron Age II potsherds (Fig. 7) were found in Stratum III floor beddings.

The Stratum III Early Roman-period residence (Plan 2) yielded many finds. In Room A, found within a drainage channel, were three pairs of gold earrings, a bronze bracelet and an iron housekey, as well as a rich pottery assemblage, including imported ESA bowls (Fig. 12). In Room C, a skeleton of a woman, two gold rings, a pair of gold earrings and a bronze key were exposed under a layer of ash and collapsed building stones (Fig. 13). An additional pair of gold earrings, a bronze pendant and faience beads were found nearby (Fig. 14). In Courtyard D, a destruction layer contained glass vessels (see Gorin-Rosen, this volume), and in Room E, yet another human skeleton was found in an ash layer.

The rich finds from Stratum III suggest an upper-class household. Whilst the Early Roman-period village was probably inhabited by a Jewish population, the ethnic identity of the house owners cannot be determined based on the finds alone. Similar luxurious items, such as gems exhibiting pagan figures and *aucissa* fibulae (Fig. 15:1), have been found elsewhere in both Jewish and pagan contexts.

It is proposed to associate the destruction of the house with episodes of the First Jewish Revolt in Galilee (66–67 CE) enacted in and near the Jezreel Valley, as recounted in the autobiography (*Vita*) of Josephus Flavius.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map of the excavations at Nein.
Plan 1. (1) Stratum IV, the Hellenistic period; (2) Stratum III, the Roman period.
Fig. 2. Stratum III, Room A, drainage channel (L111), looking north.
Fig. 3. Stratum III, Room C, threshold in W105, looking east.
Fig. 4. Stratum III, Room C, paving stones next to W105, overlying Stratum IV W117, looking east.
Fig. 5. Stratum III, Room E, threshold, looking west; note *in situ* iron door hinges and ash from the destruction layer.
Plan 2. Strata II and I, the Mamluk and Ottoman periods.
Fig. 6. Ottoman-period cesspit, looking south.
Fig. 7. Iron Age pottery.
Fig. 8. Late Hellenistic-period pottery.
Fig. 9. Early Roman-period local pottery.
Fig. 10. Early Roman-period (ESA) imported pottery.
Fig. 11. Mamluk-period pottery.
Fig. 12. Small finds from Room A drainage channel (L111): gold earrings (1–3), bronze bracelet (4) and iron key (5).
Fig. 13. Small finds from Room C, near the skeleton (L104, L114): gold finger rings (1, 2), gold earrings (3) and a bronze key (4).
Fig. 14. Small finds from Room C, under the collapsed stone layer (L102): gold earrings (1); stone beads (2–4) and a bronze pendant (5).
Fig. 15. Miscellaneous metal finds: *aucissa* fibula (1), iron door hinges (2, 3) and iron ring (4).